

Mariusz Tomaszuk

Uniwersytet w Białymstoku, Polska

e-mail: tomaszuk.m@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4669-9745

PRAWO DO SĄDU W DOBIE PANDEMII COVID-19¹

RIGHT TO JUSTICE IN THE ERA OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract

The right to court is one of the basic constitutional principles in the Polish legal order. The occurrence of COVID-19 forced the legislator to introduce a number of procedural solutions adjusting the judicial reality to this situation. Therefore, the institution of a remote hearing was introduced, the number of cases allowing for remote hearings increased, and greater emphasis was put on the presentation of written positions by the parties to the proceedings. It also significantly affected the preservation of the right to a court, especially in the case of persons less familiar with modern technology and without the support of a professional attorney. This article analyses the provisions introducing new institutions into the Polish civil procedure and leads to the conclusion that the adopted solutions violate the constitutional right to a court. The study touches upon a new subject in the literature on the subject, which undoubtedly constitutes an added value for this issue.

¹ Finansowanie własne (100%).

KEYWORDS

right to court, COVID-19, remote hearings, code of civil procedure

SŁOWA KLUCZOWE

prawo do sądu, COVID-19, rozprawy zdalne, Kodeks postępowania cywilnego

1. WSTĘP

Prawo do sądu stanowi jedną z zasad konstytucyjnych określonych w rozdziale II Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej². Emanacja tej zasady jest widoczna w procedurze sądowej określonej na gruncie przepisów proceduralnych – czy to Kodeksu postępowania cywilnego³, Kodeksu postępowania karnego⁴, czy to ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁵. W każdej z tych ustaw wprowadzono wiele instytucji oraz procedur, które umożliwiają w pełni zachowanie prawa do sądu nie tylko dla osób już zaangażowanych w postępowanie sądowe jako strony, lecz także dla osób potencjalnie zainteresowanych zainicjowaniem postępowania sądowego ze względu na potrzebę ochrony ich praw.

Oczywiste jest, że prawo do sądu nie jest prawem nieograniczonym, jak każde z praw. Może ono podlegać ograniczeniom, np. ze względu na ważny interes stron, interes państwowy czy inne względy. Jednakże pandemia COVID-19, która wybuchła w marcu 2020 r., w istotnym zakresie wpłynęła na procedury sądowe, a przez to także na zasadę prawa do sądu. Wprowadzono bowiem regulacje, które w pewien sposób można uznać za ograniczające prawo do sądu określonego kręgu osób.

Niniejszy artykuł ma na celu przeanalizowanie przepisów wprowadzonych w związku z zaistnieniem stanu epidemii COVID-19 na terytorium Polski w kontekście ich wpływu na konstytucyjne prawo do sądu. Analiza obejmuje przepisy dotyczące procedury cywilnej, wprowadzone na gruncie ustawy z dnia 2 marca

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805, z późn. zm.).

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375, z późn. zm.).

⁵ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 259, z późn. zm.).

2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych⁶. Badaną na gruncie tego artykułu hipotezą jest stwierdzenie, że wprowadzone w marcu 2020 r. przepisy dotyczące procedury cywilnej w znacznym stopniu wpłynęły na realizację prawa do sądu określonego kręgu obywateli – w szczególności tych mniej zaznajomionych ze współczesną technologią oraz pozbawionych wsparcia profesjonalnego pełnomocnika. W artykule zostanie zastosowana metoda badawcza formalnodogmatyczna. Przeprowadzona analiza opiera się na polskich aktach prawnych, dorobku orzecznictwa oraz polskiej literaturze przedmiotu.

2. ZASADA PRAWA DO SĄDU

Prawo do sądu pełni funkcję gwarancyjną względem innych praw i wolności, stanowi podstawowy środek ochrony uprawnień podlegający bezpośredniemu stosowaniu. Zasada ta znajduje się na styku różnych dziedzin prawa, w szczególności prawa procesowego oraz prawa konstytucyjnego⁷.

Prawo do sądu jako zasadę ustrojową i konstytucyjną statuuje kilka przepisów konstytucyjnych: art. 45, art. 77 ust. 2 oraz art. 78⁸. Na szczególną uwagę zasługuje art. 45 Konstytucji RP, który poprzez umieszczenie go w rozdziale zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” został podniesiony do rangi prawa podstawowego, a więc mającego charakter zasadniczy, i w związku z tym należy mu przypisać wyższą moc prawną od innych praw i wolności⁹.

Artykuł 45 Konstytucji RP stanowi, że:

„1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 2095, z późn. zm., dalej: u.COVID. Analizie zostanie poddana treść przepisów obowiązująca na dzień opracowywania niniejszego artykułu – 9 kwietnia 2022 r., a więc z uwzględnieniem zmian wprowadzonych ustawą z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1090).

⁷ M. Żak, *Prawo do sądu jako element zasady dobrego rządzenia w świetle orzecznictwa z zakresu praw człowieka*, „Palestra” 2020, nr 2, 72–84.

⁸ Poza normami konstytucyjnymi kwestię prawa do sądu poruszają także regulacje międzynarodowe – przede wszystkim art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz związane z tym orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Zob. C. Kulesza, *Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe w świetle konwencyjnego standardu praw oskarżonego*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2021, t. 26, nr 3, s. 206 i n.

⁹ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 33; B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 456.

2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie”.

Z powyższego przepisu wynika kilka elementów składających się na konstytucyjne prawo do sądu. Zgodnie z dorobkiem doktryny są to:

- 1) prawo dostępu do sądu, tj. prawo uruchomienia procedury przed sądem;
- 2) prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności;
- 3) prawo do orzeczenia sądowego, czyli do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia swojej sprawy¹⁰.

Artykuł 77 ust. 2 Konstytucji RP stanowi natomiast, że: „Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw”.

Zgodnie zaś z art. 78 Konstytucji RP: „Każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa”.

Powyższe regulacje konstytucyjne łącznie ustanawiają prawo do sądu. Jednakże, czytając i rozpatrując te przepisy, należy mieć także na uwadze inne normy wpisane w polską Konstytucję, które mają charakter pomocniczy przy interpretowaniu przytoczonych przepisów. Stosując prawo do sądu, należy także pamiętać o takich zasadach konstytucyjnych, jak zasada proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP) oraz zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego i wymóg określoności przepisów regulujących prawo do sądu (art. 176 Konstytucji RP)¹¹. Dopiero analiza wszystkich tych przepisów pozwala na wyprowadzenie pełnej i zgodnej z Konstytucją RP zasady prawa do sądu.

Biorąc pod uwagę lapidarność i niedookreśloność norm konstytucyjnych, rozwinięcie zasady prawa do sądu nastąpiło w doktrynie oraz orzecnictwie. W ten sposób wypracowano najważniejsze elementy składające się na prawo do sądu:

- 1) prawo do sprawiedliwego wyroku sądowego wraz z uzasadnieniem¹²;
- 2) prawo dostępu do właściwego sądu¹³;

¹⁰ P. Tuleja, (w:) P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021, komentarz do art. 45.

¹¹ M. Żak, *Prawo do sądu...*, s. 72–84.

¹² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 grudnia 2008 r., P 17/07, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2008, nr 10, poz. 179.

¹³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 września 2004 r., P 4/04, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2004, nr 8, poz. 81; postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 6 października 2010 r., II OSK 1912/10, LEX nr 743349. W doktrynie powszechnie uważa się przy tym, że prawo dostępu do sądu na gruncie postępowania cywilnego oznacza prawo zainicjowania postępowania sądowego. Natomiast na gruncie postępowania karnego jest ono interpretowane nieco inaczej – jako prawo do rozpatrzenia sprawy przez niezawisły i bezstronny sąd, z zachowaniem naczelnych zasad i fundamentalnych gwarancji procesowych.

- 3) prawo do rozpoznania sprawy w odpowiednio określonej procedurze sądowej (przez co rozumie się np. odpowiednie uwzględnienie środków dowodowych i odwoławczych, prawo do obrony i przedstawienia argumentów na swoją korzyść, prawo do jawnego, uczciwego i rzetelnego procesu, prawo do rozstrzygnięcia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki)¹⁴;
- 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji konstytucyjnych organów wymiaru sprawiedliwości¹⁵;
- 5) zobowiązanie organów władzy publicznej do takiego określenia organów wymiaru sprawiedliwości, aby były one niezależne, bezstronne, niezawisłe i mogły orzekać we wszystkich rodzajach spraw¹⁶;
- 6) prawo jednostki do dostępu do sądu i uzyskanie wiążącego rozstrzygnięcia sprawy¹⁷;
- 7) prawo do uzyskania skutecznej egzekucji wydanego przez odpowiedni sąd wyroku¹⁸.

Dopiero wszystkie powyższe elementy rozpatrywane łącznie (przy uwzględnieniu także pomocniczych norm konstytucyjnych) stanowią prawo do sądu określone w Konstytucji RP. Brak któregośkolwiek z wymienionych elementów może stanowić o tym, że prawo do sądu w danej sprawie zostało naruszone¹⁹.

Istotne jest również wskazanie, że prawo do sądu ma maksymalnie szeroki zasięg podmiotowy. Wynika to wprost z przepisów konstytucyjnych, które w swej treści zawierają wyraźne sformułowania: „każdy” oraz „nikomu” – wskazuje to na brak jakichkolwiek ograniczeń podmiotowych. Prawo do sądu nie jest uzależnione od posiadania polskiego obywatelstwa, przysługuje każdej osobie

¹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2000 r., SK 12/99, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy” 2000, nr 5, poz. 143; wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: z dnia 22 marca 2007 r. w sprawach Siałkowska przeciwko Polsce (skarga nr 8932/05) i Staroszczyk przeciwko Polsce (skarga nr 59519/00); z dnia 7 lipca 2007 r. w sprawie Bobek przeciwko Polsce (skarga nr 68761/01); z dnia 10 września 2010 r. w sprawie McFarlane przeciwko Irlandii (skarga nr 31333/06); z dnia 30 października 1998 r. w sprawie Styranowski przeciwko Polsce (skarga nr 28616/95); z dnia 26 października 2000 r. w sprawie Kudła przeciwko Polsce (skarga nr 30210/96).

¹⁵ Wyroki Trybunału Konstytucyjnego: z dnia 24 października 2007 r., SK 7/06, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy” 2007, nr 9, poz. 108; z dnia 12 lipca 2011 r., SK 49/08, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2011, nr 6, poz. 55; z dnia 23 listopada 2016 r., K 6/14, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2016, poz. 98.

¹⁶ D. Lis-Staranowicz, *Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw*, (w:) M. Chmaj (red.), *Wolność i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016, s. 240.

¹⁷ D. Lis-Staranowicz, *Konstytucyjne środki...*, s. 241.

¹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 lutego 2003 r., K 28/02, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2003, nr 2, poz. 18.

¹⁹ Naruszenie prawa do sądu może mieć, co do zasady, dwa wymiary: szeroki – w sytuacji, gdy mówimy o naruszeniu fundamentalnych gwarancji procesowych; wąwszy – gdy mowa jest o naruszeniu określonych praw podmiotowych w toku toczącego się postępowania. Por. M. Żak, *Prawo do sądu...*, s. 72–84.

fizycznej, jak i prawnej, a także podmiotom, którym ustawa nadała zdolność prawną²⁰. Należy jednak wskazać na istotne rozróżnienie – brak podmiotowego ograniczenia prawa do sądu nie oznacza jednocześnie, że prawo to jest również nieograniczone przedmiotowo; nie każdej sprawie można nadać bieg przed właściwym sądem²¹.

3. PROCEDURA SĄDOWA W CZASACH PANDEMII COVID-19

Wybuch pandemii COVID-19 w marcu 2020 r. i związane z tym wprowadzenie *lockdownu* wymusiło na polskim ustawodawcy przyjęcie wielu przepisów dostosowujących funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, a więc także procedur sądowych, do nowej rzeczywistości. Przepisy te zostały wprowadzone na mocy ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych.

Najważniejszą zmianą, do tej pory zupełnie niestosowaną w polskim sądownictwie, było umożliwienie przeprowadzania tzw. rozpraw odmiejscowionych (zdalnych), co reguluje art. 15zsz¹ pkt 1 u.COVID. Zgodnie z tym przepisem w okresie obowiązywania stanu epidemii, stanu zagrożenia epidemicznego oraz w rok po zakończeniu każdego z tych stanów, w sprawach rozpatrywanych zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania cywilnego, rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadza się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. Regulacja ta pozwoliła na prowadzenie rozpraw w sytuacji, gdyż każdy z podmiotów uczestniczących w rozprawie (sędzia, strony, pełnomocnicy, publiczność²²) znajduje się w innym miejscu i miejscem tym nie jest budynek sądu, przed którym toczy się dana sprawa (nie dotyczy to jednak sędziów,

²⁰ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 238; M. Zubik, *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 3, s. 9; P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008, s. 110. W kontekście podmiotów publicznych należy jednak zwrócić uwagę na istotne rozróżnienie – prawo do sądu podmiotom takim przysługuje jedynie w takim zakresie, w jakim nie wykonują zadań publicznych, a poszukują ochrony sądowej. Por. H. Pietrzykowski, *Prawo do sądu (wybrane zagadnienia)*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 11–12, s. 6–7.

²¹ Z.R. Kmiecik, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 stycznia 2001 r.*, III RN 45/00, „Państwo i Prawo” 2002, nr 10, s. 110–111.

²² W kontekście publiczności należy wskazać, że jej udział w rozprawach jest różnie zapewniany przez sądy – brak jest spójnych i skoordynowanych działań w tym zakresie. Zob. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Nowe technologie, nowa sprawiedliwość, nowe pytania. Wdrażanie nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości*, Warszawa 2021, s. 179.

k którzy nawet rozprawy odmiejscowione prowadzą z sal sądowych znajdujących się w budynkach sądów²³).

Ten sam przepis w punkcie 2 jednocześnie umożliwił sędziom wyznaczanie i odbywanie posiedzeń niejawnych zawsze wtedy, gdy rozpoznanie sprawy zostanie uznane za konieczne, a przeprowadzenie wymaganych przez ustawę rozprawy lub posiedzenia jawnego mogłoby wywołać nadmierne zagrożenie dla zdrowia osób w nich uczestniczących i nie można przeprowadzić ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, a żadna ze stron nie sprzeciwiła się przeprowadzeniu posiedzenia niejawnego w terminie 7 dni od dnia doręczenia zawiadomienia ich o skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawne. Oznacza to, że każdorazowo, gdy z jakichkolwiek powodów nie ma możliwości przeprowadzenia ani rozprawy stacjonarnej, ani odmiejscowionej, sąd ma możliwość rozpoznania sprawy na posiedzeniu niejawnym, tzn. bez osobistego uczestnictwa stron, a jedynie na podstawie stanowisk i dowodów zaprezentowanych w formie pisemnej. Przepis ten został ponadto tak skonstruowany, że skłania raczej do kierowania spraw na posiedzenia niejawne²⁴.

Łączy się z tym także treść art. 15zsz² u.COVID, na podstawie którego umożliwiono odbieranie stanowisk końcowych od stron postępowania na piśmie, jeżeli postępowanie dowodowe zostało zakończone w całości. Tym samym ponownie umożliwiono przeprowadzenie całego postępowania bez osobistego udziału stron.

Na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 4 lipca 2019 r. (która weszła w życie dnia 7 listopada 2019 r.) sąd drugiej instancji, co do zasady, może rozpoznać sprawę na posiedzeniu niejawnym, przy czym dotyczy to jedynie tych apelacji, które zostały wniesione po dniu wejścia w życie nowelizacji. Jednakże, zgodnie z obowiązującym do momentu wejścia w życie ustawy z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, art. 15zsz³ ust. 1 i 2 u.COVID, rozpoznanie apelacji na posiedzeniu niejawnym zostało rozszerzone na wszystkie apelacje, także te, których nie obejmowałaby wspomniana nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego. W ten sposób umożliwiono *de facto* przeprowadzenie całego postępowania na szczeblu drugiej instancji bez bezpośredniego udziału stron, a jedynie na podstawie zaprezentowanych przez nie stanowisk pisemnych. Przepis ten obowiązywał do dnia 2 lipca 2021 r.

Z powyższymi regulacjami w ścisłym związku pozostaje także treść art. 271¹ k.p.c., który nie został, co prawda, wprowadzony w związku z zaistnieniem pan-

²³ Pojawiały się jednak w niektórych sądach, np. w Sądzie Okręgowym w Warszawie, rozwiązania umożliwiające uczestnictwo stronom postępowania w rozprawie w budynku sądu, ale w innym, specjalnie przygotowanym pomieszczeniu, przy użyciu sprzętu zapewnionego przez sąd. Por. Sąd Okręgowy w Warszawie, *Rozprawy zdalne – co warto wiedzieć*, <https://bip.warszawa.so.gov.pl/artykul/1921/7376/rozprawy-zdalne> (dostęp: 10.04.2022).

²⁴ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Prawa człowieka w dobie pandemii*, Warszawa 2021, s. 26–28.

demii COVID-19, ale na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 4 lipca 2019 r., jednakże istotnie wpływa na realizację prawa do sądu na gruncie obecnie obowiązującej procedury cywilnej. Zgodnie z tym przepisem umożliwiono złożenie przez świadka zeznań na piśmie, w przypadku gdy sąd tak zadecyduje.

Przytoczone przepisy miały za zadanie usprawnić procedurę sądową w sytuacji, gdy pożądane było maksymalne ograniczenie kontaktów społecznych i cel ten został osiągnięty, ale jednocześnie w dużym stopniu utrudniło to uczestnictwo w procedurze sądowej osobom mniej samodzielny czy pozbawionym wsparcia profesjonalnego pełnomocnika.

4. WPLYW PRZEPISÓW U.COVID NA SYTUACJĘ PROCESOWĄ STRON POSTĘPOWAŃ SĄDOWYCH

Przytoczone przepisy u.COVID oraz Kodeksu postępowania cywilnego wprowadziły do postępowania cywilnego następujące nowe rozwiązania:

- 1) rozprawy odmiejscowione;
- 2) rozpatrywanie spraw na posiedzeniach niejawnych;
- 3) rozpatrywanie apelacji na posiedzeniach niejawnych;
- 4) prezentowanie przez strony stanowisk tylko na piśmie;
- 5) pisemne zeznania świadków.

Instytucje te bez wątpienia wpłynęły na stanowisko stron uczestniczących w postępowaniach sądowych. Przede wszystkim ograniczyły bezpośrednie uczestnictwo podmiotów zainteresowanych w toczącej się sprawie, wpływając istotnie na możliwość prezentowania przez strony swoich stanowisk i twierdzeń w sprawie, a także przeprowadzanie dowodów w toku postępowania.

Rozprawy odmiejscowione, o ile zdecydowanie ograniczyły kontakty społeczne w sferze postępowań sądowych, o tyle jednocześnie stały się swego rodzaju wyzwaniem dla osób w nich uczestniczących. Jeżeli strona postępowania reprezentowana jest przez profesjonalnego pełnomocnika, to zazwyczaj nie ma z takimi rozprawami większych problemów – pełnomocnicy są w stanie skontaktować się z sądem w celu uzyskania linku do rozprawy, wyjaśnienia problemów technicznych, zazwyczaj są też obcy z technicznymi aspektami prowadzenia rozpraw online (w wyniku ich codziennej pracy wykonywanej przed komputerem).

Natomiast w przypadku osób pozbawionych wsparcia profesjonalnego pełnomocnika mogą się pojawiać i pojawiają się problemy z uczestnictwem w rozprawach odmiejscowionych, radzeniem sobie z aspektami technicznymi takiego uczestnictwa czy wreszcie aspektem zaufania do sądu lub postrzegania powagi

sądu przy braku osobistej wizyty na sali rozpraw. Zgodnie z danymi za rok 2021 nadal około 5 milionów Polaków nigdy nie posługiwało się komputerem – są to także osoby pozbawione dostępu do Internetu²⁵. Wynika z tego, że około 13% Polaków jest wykluczonych z cyfrowego życia, a przez to – w przypadku uczestnictwa takich osób w postępowaniu sądowym – osoby te nie miałyby możliwości uczestnictwa w rozprawie odmiejscowionej zarówno z powodu braku dostępu do Internetu i komputera, jak i z powodu braku umiejętności posługiwania się tymi zdobyczami techniki.

Pojawiły się zatem uzasadnione wątpliwości, czy rozwiązania dotyczące instytucji rozpraw odmiejscowionych nie narażają na stawianie zarzutów naruszania art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, a więc naruszania prawa do sądu, jak również na ryzyko postawienia skutecznego zarzutu niezgodności z art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²⁶. W szczególności, że biorąc pod uwagę orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, sprawność prowadzenia postępowania nie może być przesłanką uzasadniającą naruszanie jakichkolwiek praw podmiotowych²⁷.

Wprowadzenie możliwości rozpoznawania spraw na posiedzeniach niejawnych istotnie ograniczyło wpływ stron postępowania na jego przebieg. O ile, podobnie jak w przypadku rozpraw odmiejscowionych, przy zaangażowaniu w postępowanie profesjonalnego pełnomocnika problem ten właściwie nie istnieje, o tyle przy braku pełnomocnika strony postępowania mają istotnie ograniczony udział w postępowaniu. Wynika to przede wszystkim z ograniczonej znajomości procedury sądowej przez osoby niebędące prawnikami, a przez to wysokie prawdopodobieństwo popełnienia błędu wpływającego istotnie na ich sytuację procesową, jak też ograniczenia związane z wyrażaniem stanowisk i wniosków w formie pisemnej, a nie ustnej – potencjalny brak zrozumienia intencji nadawcy przez adresata, jak również brak zgodności kierowanych pism z wymogami formalnymi czy procedurami, co skutecznie może przedłużyć postępowanie, a w najbardziej negatywnym scenariuszu – także pogorszyć sytuację procesową strony postępowania.

Powyższe uwagi dotyczą także rozwiązań dotyczących prezentowania przez strony stanowisk na piśmie oraz instytucji pisemnych zeznań świadków.

Za istotny czynnik wpływający na poziom uczestnictwa stron postępowania należy także uznać poziom zaufania społeczeństwa do nowych technologii, szcze-

²⁵ Federacja Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe podczas pandemii*, 2021.

²⁶ Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284, z późn. zm. Zob. K. Kurczewska, *Ocena skutków regulacji zawartych w projekcie nowelizacji ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 899)*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2021, nr 2, s. 230.

²⁷ Wyroki Trybunału Konstytucyjnego: z dnia 13 stycznia 2004 r., SK 10/03, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2004, nr 1, poz. 2; z dnia 15 kwietnia 2009 r., SK 28/08, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2009, nr 4, poz. 48.

gólnie w relacji obywatel – organy państwowe, a także oparcia kontaktu jedynie na formule wymiany pism, bez bezpośredniego kontaktu z daną instytucją.

5. PRZEPISY U.COVID A PRAWO DO SĄDU

Biorąc pod uwagę przytoczone przepisy u.COVID oraz praktyczne problemy związane z korzystaniem z wprowadzanych na mocy u.COVID rozwiązań przez osoby zainteresowane skorzystaniem z drogi sądowej, należy się zastanowić, na ile przepisy u.COVID wpłynęły na konstytucyjną zasadę prawa do sądu.

Odwołując się do przytoczonych w niniejszym artykule elementów składających się na prawo do sądu, które zostały wywiedzione przez orzecznictwo i doktrynę, szczególną uwagę w kontekście przepisów u.COVID zwraca prawo do rozpoznania sprawy w odpowiednio określonej procedurze sądowej. Przez procedurę sądową rozumie się np. odpowiednie uwzględnienie środków dowodowych i odwoławczych, prawo do obrony i przedstawiania argumentów na swoją korzyść, prawo do jawnego, uczciwego i rzetelnego procesu czy też prawo do rozstrzygnięcia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki.

Analizując przepisy u.COVID, na rozważenie zasługuje fakt, na ile wpływają one na prawo do obrony i przedstawiania argumentów przez strony postępowania na swoją korzyść. Wydawać by się mogło, że u.COVID pozwala na pełne zachowanie prawa do obrony i wszelkich związanych z tym prawem czynności, gdyż w żaden sposób nie zamyka możliwości podejmowania określonych kroków przed właściwym sądem. Zważywszy jednak na wątpliwości co do możliwości korzystania przez osoby zainteresowane z rozwiązań wprowadzanych przez u.COVID, dokładniejsza analiza prowadzi do wniosku, że u.COVID w pewnym zakresie ogranicza możliwości podejmowania czynności procesowych przez osoby niebędące profesjonalnymi pełnomocnikami.

W szczególności należy wskazać, że wprowadzenie rozpraw odmiejscowionych w istocie pozwoliło na rozpatrywanie spraw przy zachowaniu wszelkich zasad bezpieczeństwa²⁸, jednakże utrudniło, a nawet uniemożliwiło uczestnictwo w takich rozprawach osób pozbawionych dostępu do komputera czy Internetu, a także tych, którzy nie umieją posługiwać się narzędziami telekomunikacyjnymi do przesyłu obrazu i dźwięku na odległość. Brak jest dostępnych badań, jaka może być skala takiej niedostępności, jednakże bez wątpienia grupa osób, która ma utrudniony dostęp do nowszych technologii, stanowi istotną część społeczeństwa (osoby starsze).

Pojawiają się opinie, że argumenty o braku sprzętu czy dostępu do Internetu umożliwiającego wzięcie udziału w rozprawie odmiejscowionej należy trakto-

²⁸ K. Kurczewska, *Ocena skutków regulacji...*, s. 233.

wać tak samo jak usprawiedliwianie nieobecności na rozprawie tradycyjnej ze względu na nieposiadanie samochodu, którym można na nią dojechać. Można tej analogii przyznać pewną rację, nie należy jednak zapominać o realiach, w jakich żyje istotna część polskiego społeczeństwa. Wciąż mamy bowiem w Polsce grupę osób cyfrowo wykluczonych, a wykluczenie to polega nie tylko na braku odpowiedniego sprzętu, lecz także wynika z braku umiejętności posługiwania się nim z różnych względów²⁹.

Wprowadzenie możliwości rozpoznania sprawy na posiedzeniu niejawnym może prowadzić do sytuacji, gdy sprawy będą rozpoznawane tylko na posiedzeniach niejawnych – gdy nie będzie możliwości zorganizowania rozprawy odmiejscowionej (ze względu na problemy techniczne sygnalizowane w tym artykule), a rozprawa stacjonarna będzie się wiązała z zagrożeniem dla zdrowia, a nawet życia jej uczestników. W efekcie uczestnictwo stron postępowania w sprawie będzie minimalne, z oczywistą szkodą dla ich konstytucyjnego prawa do sądu³⁰.

Również ograniczenie uczestnictwa stron jedynie do formuły pisemnej może być uznane w określonych przypadkach jako ograniczenie prawa do sądu obywateli – obywatel nieznający dokładnie procedur sądowych, a także pozbawiony wsparcia profesjonalnego pełnomocnika nie będzie w stanie podjąć wszelkich niezbędnych do zachowania swoich praw czynności, a także – z dużym prawdopodobieństwem – będzie miał problemy z odpowiednim przedstawieniem swojego pisemnego stanowiska. Co więcej, niezachowanie określonych wymogów formalnych związanych z przedstawianiem stanowisk na piśmie będzie prowadzić do przedłużenia prowadzonego postępowania, a w skrajnych wypadkach – także do negatywnych skutków procesowych dla danej strony (np. przez odrzucenie pisma zawierającego określone wnioski dowodowe czy kluczowe dla sprawy twierdzenia).

6. ZAKOŃCZENIE

Wprowadzone na mocy u.COVID rozwiązania prawne z jednej strony zapobiegają rozprzestrzenianiu się choroby zakaźnej wywołanej wirusem COVID-19, z drugiej strony – w istotny sposób wpływają na pozycję procesową stron postępowania, w skrajnych przypadkach ograniczając ich konstytucyjne prawo do sądu.

Wprowadzenie rozpraw odmiejscowionych – w kontekście zasady bezpośredniości i jawności zapewniających realizację prawa do rzetelnego procesu – jest, co prawda, w świetle zagrożenia epidemiologicznego rozwiązaniem właściwym

²⁹ K. Jasińska, *E-rozprawa w postępowaniu cywilnym a prawo do sądu i możliwość obrony swych praw*, „Studia Prawnicze” 2021, nr 2, s. 32.

³⁰ K. Kurczewska, *Ocena skutków regulacji...*, s. 230–231.

i wymagany, ale pod warunkiem odpowiedniego zarządzania ryzykiem wiążącym się z zapewnieniem i używaniem sprzętu, oprogramowania, sieci oraz zachowania uczestników rozpraw prowadzonych w tej formie. Co więcej, ta forma prowadzenia rozpraw przy braku zabezpieczenia związanych z tym ryzyk naraża na ryzyko postawienia skutecznego zarzutu niezgodności z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP bądź z art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³¹.

Ponadto należy jeszcze wskazać, że w świetle ugruntowanych poglądów doktryny i judykatury pozbawienie strony możliwości obrony swych praw w rozumieniu art. 379 pkt 5 k.p.c. zachodzi wówczas, gdy z powodu uchybienia przez sąd przepisom postępowania (a za takie należałoby uznać wyznaczenie rozprawy w trybie tradycyjnym w sytuacji, gdy ustawodawca jako zasadę przewidział tryb zdalny) strona wbrew swojej woli została faktycznie pozbawiona możliwości działania w postępowaniu lub jego istotnej części, jeżeli skutków tego uchybienia nie można było usunąć przed wydaniem orzeczenia w danej instancji³². Przepisy u.COVID stwarzają wobec tego więcej możliwości stawiania zarzutów nieważności postępowania.

Wprowadzenie możliwości rozpoznawania spraw na posiedzeniach niejawnych wraz z przedstawianiem przez strony stanowisk na piśmie, a także zeznań świadków w formie pisemnej w istotny sposób wpływa na ograniczenie prawa stron postępowania do sądu, uniemożliwiając pełne uczestnictwo w prowadzonych sprawach sądowych. Problem ten został także zauważony przez Helsińską Fundację Praw Człowieka jako ograniczający prawa człowieka i obywatela w dobie pandemii i wymagający wielkiej uważności ze strony sądów i sędziów prowadzących postępowania – tak, aby ryzyka związane z naruszeniem prawa do sądu zostały w możliwie najszerszym stopniu zminimalizowane, co będzie także z korzyścią dla pewności prowadzonych postępowań (wyeliminowanie ryzyka podnoszenia zarzutów nieważności postępowania)³³.

REFERENCES

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009

Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008

Federacja Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe podczas pandemii*, 2021

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Nowe technologie, nowa sprawiedliwość, nowe pytania. Wdrażanie nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości*, Warszawa 2021

³¹ K. Kurczewska, *Ocena skutków regulacji...*, s. 236–237.

³² Wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 21 lutego 2019 r., II PK 279/17, LEX nr 2623764; z dnia 15 lipca 2010 r., IV CSK 84/10, LEX nr 621352; z dnia 27 maja 1999 r., II CKN 318/98, LEX nr 319621; z dnia 10 maja 1974 r., II CR 155/74, LEX nr 4895.

³³ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Nowe technologie...*, s. 28–31.

- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Prawa człowieka w dobie pandemii*, Warszawa 2021
- Jasińska K., *E-rozprawa w postępowaniu cywilnym a prawo do sądu i możliwość obrony swych praw*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2021, nr 2
- Kmiecik Z.R., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 stycznia 2001 r., III RN 45/00*, „Państwo i Prawo” 2002, nr 10
- Kulesza C., *Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe w świetle konwencyjnego standardu praw oskarżonego*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2021, t. 26, nr 3
- Kurczewska K., *Ocena skutków regulacji zawartych w projekcie nowelizacji ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 899)*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2021, nr 2
- Lis-Staranowicz D., *Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw*, (w:) M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016
- Pietrzykowski H., *Prawo do sądu (wybrane zagadnienia)*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 11–12
- Sąd Okręgowy w Warszawie, *Rozprawy zdalne – co warto wiedzieć*, <https://bip.warszawa.so.gov.pl/artukul/1921/7376/rozprawy-zdalne> (dostęp: 10.04.2022)
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008
- Tuleja P., (w:) P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021
- Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008
- Zubik M., *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 3
- Żak M., *Prawo do sądu jako element zasady dobrego rządzenia w świetle orzecznictwa z zakresu praw człowieka*, „Palestra” 2020, nr 2